

Ayatollah Khomeini. Politisk og åndelig leder af den iranske revolution, der førte til etableringen af Den Islamiske Republik Iran i 1979.

6. Moderne reformbevægelser

Hvem repræsenterer muslimerne i moderniteten?

At være moderne betyder at være med på det nyeste, men begrebet modernitet bruges om en bestemt historisk periode fra industrialiseringen i 1800-tallet og frem til 1960'erne. Samfund i perioden før betegnes førmoderne samfund eller traditionelle samfund.

Moderniteten tog fart med industrialiseringen i Europa, der medførte store forandringer på kort tid. Store dele af befolkningerne i Europa flyttede fra landet til byerne, der voksede til storbyer. Her var livet præget af individualisme og anonymitet i forhold til det mere nære fællesskab på landet. Teknologisk blev verden mekaniseret med eksempelvis jernbane og fabrikker, der effektiviserede produktionen og bragte verden tættere sammen. Politisk blev der udviklet ideologier som nationalisme, socialisme, kommunisme og fascisme, der alle gav hver deres svar på tidens nye udfordringer. Forholdet mellem religion og politik blev opfattet sekulært, hvilket vil sige, at religion ikke længere var så stærk en magtfaktor i samfundet, herunder i politik, der i stedet blev baseret på ikke-religiøse værdier såsom demokrati, ligestilling, kritisk tænkning og individualitet. Det moderne menneske satte spørgsmålstejn ved religiøse dogmer, og religion blev i højere grad en privat og personlig sag. Det var på mange måder en ny verden, der her blev født.

Religionerne blev også påvirket af den moderne udvikling, der førte til to overordnede reaktioner. På den ene side blev religionerne forsøgt tilpasset den moderne verden som et personligt anliggende fremfor et offentligt. De hellige tekster blev af modernistiske teologer nyfortolket ved en symbolsk, tidsbunden og historiekritisk læsning, så de gav mening for det moderne menneske. På den anden side blev den moderne udvikling mødt af en religiøs modreaktion, der betegnes fundamentalisme. Det er et fænomen, der er kendetegnet ved, at der søges tilbage til en religiøs samfundsorden fra før verden blev "ødelagt" af det moderne. Det kan derfor betegnes som en antisekulær bevægelse. De hellige skrifter forstås af fundamentalister bogstaveligt og som grundlag for indretningen af samfundet. Synet på religion minder umiddelbart meget om religion i det førmoderne samfund, men fundamentalister tager det moderne med ind i deres religionsopfattelse. Eksempelvis er der individualistiske træk ved, at lægfolk forventes at studere de hellige skrifter. Derudover anerkendes traditionelle religiøse autoriteter i mindre grad, og der skabes egne religiøse institutioner som alternativ til de sekulære statslige institutioner. Det kan være alt lige fra skoler til banker. Tanken om at skabe et nyt samfund er ligeledes knyttet til det moderne, hvor lignende forstillinger kendes fra fascisme og kommunisme. Fundamentalisme kan derfor ikke forstås, og kan ikke eksistere, uden det moderne.

Det førmoderne samfund → ca. 1800-tallet	Det moderne samfund ca. 1800-tallet til 1960'erne
<ul style="list-style-type: none"> • Religion spiller en central rolle i både det offentlige og private rum. Religiøse institutioner udgør en betydelig magtfaktor. • Tydelige og faste roller, normer og autoriteter i samfundet. • Fælles tro på absolutte sandheder. Det betød, at der ikke blev sat spørgsmål ved eksempelvis Guds eksistens. • Mennesket indgår i et nært fællesskab forankret i lokalsamfundet og familien. • Fortryllet verdenssyn, hvor overjordiske kræfter anses for virkelige og indgribende i verden. • Deocentrisk verdensbillede, hvor Gud er i centrum. 	<ul style="list-style-type: none"> • Staten vokser og overtager opgaver, der tidligere blev varetaget af religiøse institutioner og som nu mister magt. • Der stilles spørgsmål til traditioner, normer og værdier – herunder særligt religion. • Tro bliver et personligt anliggende. • Mennesker begynder i højere grad at se sig som selvstændige individer og kan nu leve anonymt i de nye storbyer. • Videnskabelige forklaringer på verden vinder frem. Verden affortrylles. • Antropocentrisk verdensbillede, hvor mennesket er i centrum.

Muslimske bevægelers positioner overfor det moderne

Det moderne havde udgangspunkt i Europa, men udviklingen påvirkede og spredtes til det meste af verden, herunder den islamiske verden. Det skete både ved, at hovedparten af de muslimske lande i perioden var underlagt europæiske magter som kolonier, men også ved, at muslimer fra hele verden rejste til Europa. Mødet med det moderne satte gang i nye tanker og idéer om hvordan islam skulle forstås. På ene side blev der tænkt tanker om hvordan islam kunne forenes med det moderne. På den anden side blev det moderne set som en trussel, som islam skulle beskyttes imod. Udviklingen førte til, at de religiøse autoriteter og traditioner blev udfordret, og der opstod nye tolkninger af islam. Der kan her spørges *hvem repræsenterer islam i moderniteten?*

Det korte svar hertil er, at det gør mange, og de hævder alle at tale på islams vegne. Her kan et religionsfagligt perspektiv hjælpe med at svare nærmere på ovenstående spørgsmål ved en inddeling i kategorierne modernisme, traditionalisme og fundamentalisme. Opdelingen er inspireret af Jan Hjärpes model som du kan læse om i kapitel 1.

Muslimske **modernister** ønsker at tilpasse islam til den moderne verden. Hos dem er den grundlæggende opfattelse, at moderniteten ikke er i modstrid med islam, men ofte direkte understøttende. Det betyder i praksis, at eksempelvis Koranen og haditherne fortolkes så de passer til moderne forhold som eksempelvis ligestilling, sekularisme og demokrati.

Hovedparten af verdens muslimer er **traditionalister**, hvis religionsforståelse bygger på en tusindårig tolknings-tradition indenfor de klassiske teologiske og juridiske skoler (retsskoler). De repræsenterer derfor en teologisk konservativ tilgang til islam i modsætning til modernister og fundamentalister, der ønsker at reformere islam.

For traditionalister synes den moderne verden ikke at imponere, men ses blot som endnu en periode i historien, der accepteres, så længe muslimer ikke forhindres i deres religiøse praksis. De er derfor på mange områder fleksible overfor moderniteten, og er typisk ikke afvisende overfor et sekulært demokrati, så længe det giver et vis frirum for religiøs praksis. Det er måske ligefrem at foretrække fremfor et teokrati (religiøs styreform), da politik anses for at korrumpere og skade det religiøse fællesskab. Traditionalister rummer også en højere grad af teologisk rummelighed end eksempelvis de fleste fundamentalister, da de anerkender, at islam kan tolkes forskelligt i henhold til de forskellige retsskoler. De er dog skeptiske overfor modernistiske og fundamentalistiske fortolkninger af islam og deres selvudnævnte religiøse autoriteter.

Muslimske **fundamentalister** er kendetegnet ved at afvise det moderne sekulære samfund, da de anser islam som en religion, der omfatter alle sider af tilværelsen. Alt i samfundet skal derfor ses gennem "islamiske briller" og underbygges med religiøse argumenter. Hovedparten af verdens muslimer anses af fundamentalister for at være på religiøs vildspor og skal derfor gennem intern missionering "renses" for vestlig livsstil, og det de anser for islamisk vranglære (fx sufisme). Hovedtanken er at vende tilbage til et islamisk ideal-samfund på profetens tid. Det gøres ved en bogstavelig tolkning af Koranen og haditherne, udenom den teologiske tradition som retsskolerne repræsenterer, hvilket giver en følelse af at være tæt på den "gyldne tid".

Fundamentalisme er oprindeligt et begreb med rødder i 1800-1900 tallets kristne vækkelsesbevægelser i USA, men fra 1980'erne bruges begrebet også om en række anti-sekulære islamiske bevægelser, der nyfortolker de hellige skrifter ud fra en meget bogstavelig og selektiv læsning. Fra 1990'erne ses en tendens til at islamisme som begreb erstatter betegnelsen muslimsk fundamentalisme. Fundamentalisme er dog en bredere betegnelse, der også omfatter ikke-politiske puritanske bevægelser som den saudiske wahhabisme og salafisme. For islamister er det ikke kun et spørgsmål om at praktisere en "ren" form for islam, som eksempelvis hos salafister, men at videreføre et religiøst statsprojekt som de mener Muhammed indførte. Klassiske eksempler på islamisme er præstestyret i Iran, Det Muslimske Broderskab og partiet Hizb ut-Tahrir.

Generel tendens		Regressive (bagudskuende)		Progressive (fremskridtsvenlig)			
Kategori og intern tendens		Fundamentalister		Traditionalister		Modernister	
		Regressive	Progressive	Regressive	Progressive	Regressive	Progressive
Hvad mener de om:	Demokrati	Meget dårligt	Accept	Accept	Godt	Accept	Meget godt
	Kvinder, der uddanner sig og arbejder	Meget dårligt	Godt	Accept	Godt	Godt	Meget godt
	Alkohol	Meget dårligt	Meget dårligt	Meget dårligt	Meget dårligt	Dårligt	Dårligt
Eksempler på danske grupper og foreninger		Kaldet til islam	Islamisk trossamfund	Diyanet	Dansk Islamisk Center	Islam-studie.dk	Mariam Moskeen

LÆSEFOKUSSPØRGSMÅL

1. Hvilke forandringer førte til det moderne samfund?
2. Hvad kendetegnede det førmoderne samfund?
3. Hvad kendetegnede det moderne samfund?
4. Hvordan opstod den religiøse fundamentalisme?
5. Hvordan ser modernister på den moderne udvikling?
6. Hvordan ser traditionalister på den moderne udvikling?
7. Hvordan ser muslimske fundamentalister på den moderne udvikling?
8. Hvad er særligt kendetegnende for islamister?
9. Hvordan forholder forskellige muslimske grupper sig til konkrete emner som ligestilling, demokrati og alkohol?

Et tyrkisk forsøg på at reformere islam

Europa var centrum for det moderne, men tendenserne nåede hurtigt ud til andre dele af verden. Fra Istanbul – hovedstaden i Osmannerriget – havde man kunnet iagttage en række europæiske lande, der voksede sig stadigt stærkere økonomisk og militært, og i begyndelsen af 1800-tallet blev det klart, at noget måtte gøres. Riget havde i århundreder forinden gennemlevet en så markant nedtur, at det blev kaldt "Europas syge mand". Der blev iværksat et større reformprogram, der skulle modernisere riget. Osmanniske embedsfolk blev sendt til skoling i de førende europæiske lande, hvor de modtog uddannelse i den

nyeste viden indenfor statsadministration og teknologi. Planen var, at de efterfølgende skulle vende tilbage og med den nye viden videreføre det osmanniske moderniseringsprogram. Men det var ikke kun ny viden om statsadministration og militærteknik, de vendte hjem med. Flere fra kom også hjem med idéen om, at der måtte ske en kulturel fornyelse, herunder en reform af religionens rolle i riget.

Sharia-reformer i kalifatet

Der blev i 1800-tallets Osmannerrige påbegyndt en reform af sharia som juridisk system. Denne udvikling var i høj grad et resultat af et ydre pres fra flere europæiske lande, men også et indre pres fra den nye klasse af veluddannede osmannere, der ønskede modernisering og indflydelse.

Retsskolerne eksisterede under Osmannerriget – ligesom i dag – i form af de fire skoler, hanafi, shafi, hanbali og maliki. I en osmannisk sammenhæng har hanafi-retsskolen haft en særstatus i kraft af dens position som statens retsskole, og de resterende tre skoler virkede i egne, hvor de var udbredt hos lokalbefolkningen. Det betød, at var der et anliggende mellem en borger og staten, blev det vurderet på baggrund af hanafi-skolen. Var det derimod et anliggende borger og borger imellem, var det muligt at anvende en af de andre skoler. Jøder og kristne var på samme vis underlagt hanafi-retsskolens lovkodeks, når sagerne indbefattede staten. Var der derimod tale om et intern anliggende, så kunne en kristen eller jøde lade sig dømmes ved en kristen eller jødisk domstol. Dette ændrede sig i midten af 1800-tallet, hvor den osmanniske stat begyndte at ligestille rigets indbyggere ved at give dem fælles borgerrettigheder med det formål at skabe en fælles national identitet på tværs af den tidligere samfundsinndeling ud fra religion. For at tilgodese rigets forskellige grupper blev shariaen derfor nyfortolket, så ikke-muslimer på en række områder blev ligestillet med muslimer, men mistede til gengæld deres juridiske selvbestemmelse. Reformen medførte protester fra både konservative muslimer og ikke-muslimer, der hver især så deres særstatus og magt truet.

Foto af Abdul Hamid II, osmannisk sultan i perioden 1876-1909. Gennemført en omfattende modernisering af osmannerriget, men på samme tid fortaler for en islamisk identitet.